

Пучковський С.В.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

МЕТА Й ПІДСТАВИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРЕДИТОРОМ ПРАВА ЗАСТАВИ ТА ПРАВА ПРИТРИМАННЯ

Стаття присвячена питанню реалізації кредитором права застави та права притримання як правових наслідків порушення договору і способів захисту порушених прав кредитора в договірному зобов'язанні. Автором наголошується, що єдиною підставою реалізації кредитором права застави та права притримання є порушення боржником договірного зобов'язання, а метою – захист порушених прав кредитора.

Розглядаючи реалізацію кредитором права застави та права притримання серед правових наслідків порушення зобов'язання, автор висловлює думку про доповнення відкритого переліку правових наслідків порушення зобов'язання, закріпленого законодавцем у ст. 611 Цивільного кодексу України, такими правовими наслідками порушення договірного зобов'язання, як звернення стягнення на заставлене або притримуване майно.

Звертається увага на те, що звернення стягнення на заставлене та притримуване кредитором майно боржника є найбільш ефективним способом захисту прав кредитора. За рахунок заставленого чи притримуваного майна вимоги кредитора задовольняються в повному обсязі, що визначається на момент фактичного задоволення, включаючи сплату процентів, неустойки, відшкодування збитків, завданих порушенням зобов'язання, необхідних витрат на утримання заставленого (притримуваного) майна, а також витрат, понесених у зв'язку з пред'явленням вимоги, якщо інше не встановлено договором.

Наголошується на тому, що законом передбачений як судовий порядок звернення стягнення на заставлене майно, так і позасудовий. Судовий порядок передбачає звернення заставодержателя до суду з позовом про звернення стягнення на предмет застави; визначення судом способу реалізації предмета застави. Звернення стягнення на заставлене майно в позасудовому порядку відбувається шляхом укладення між заставодавцем і кредитором як заставодержателем договору про задоволення вимог кредитора. Сторони можуть домовитися про передачу кредитором права власності на предмет застави в рахунок виконання основного зобов'язання або про продаж кредитором заставленого майна від свого імені будь-якій особі на підставі договору купівлі-продажу.

З огляду на недоговірний характер виникнення права притримання, звернення стягнення на притримуване кредитором майно боржника відбувається виключно в судовому порядку за правилами, встановленими законодавцем для застави.

Ключові слова: право застави, право притримання, правові наслідки порушення договору, захист прав кредитора.

Постановка проблеми. Законодавець у ст. 611 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) [1] закріплює перелік правових наслідків порушення зобов'язання, до яких зараховує припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору; зміну умов зобов'язання; сплату неустойки; відшкодування збитків і моральної шкоди. Ураховуючи, що, згідно з ч. 1 ст. 611 ЦК, наведений перелік є відкритим, пропонуємо розглянути як інші правові

наслідки порушення зобов'язання право застави та право притримання, реалізація яких здійснюється кредитором виключно в зв'язку з порушенням боржником договірного зобов'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми реалізації кредитором права застави та права притримання торкалися такі науковці, як Ч.Н. Азімов, Т.В. Боднар, В.В. Вітрянський, Б.М. Гонгалю, М.С. Карпов, Т.М. Карнаух, О.С. Кізлова, Р.А. Майданик, І.Й. Пучковська, С.В. Сарбаш, Н.В. Саутенко, Є.О. Харитонов,

Л.С. Леонова, С.В. Нижний, Т.С. Шкрум і багато інших. Як правило, дослідники пов'язували реалізацію права застави та права притримання з порушенням боржником забезпеченого зобов'язання, розглядали порядок звернення стягнення на заставлене або притримане майно й проблеми, які виникають у зв'язку з цим, але не зараховували реалізацію права застави та права притримання до способів захисту прав кредитора, правових наслідків порушення зобов'язання. Останнім часом ученими-цивілістами все наполегливіше висловлюється думка щодо переосмислення правових наслідків порушення договірної зобов'язання, як результат, розгляду серед них права кредитора на реалізацію видів забезпечення виконання зобов'язань, у тому числі права на звернення стягнення щодо заставленого та притриманого кредитором майна боржника. Саме шляхом звернення стягнення на заставлене або притримане майно відбувається реалізація кредитором належного йому права: застави та притримання.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття змісту права застави та права притримання, підстав їх реалізації кредитором і захисного призначення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття права застави надається законодавцем у ст. 572 ЦК. Так, у силу застави кредитор (заставодержатель) має право в разі невиконання боржником (заставаодавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави). Як бачимо, реалізація кредитором права застави зумовлена порушенням боржником (заставаодавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою. Відповідно, невиконання боржником зобов'язання, забезпеченого заставою, надає кредитору право одержати задоволення за рахунок заставленого майна.

Згідно з ч. 2 ст. 589 ЦК, застава забезпечує вимоги кредитора-заставодержателя в повному обсязі, що визначається на момент фактичного задоволення, включаючи сплату процентів, неустойки, відшкодування збитків, завданих порушенням зобов'язання, необхідних витрат на утримання заставленого майна, а також витрат, понесених у зв'язку з пред'явленням вимоги, якщо інше не встановлено договором.

Отже, захисна сутність права застави полягає в тому, що, по-перше, боржником або майновим поручителем виділяється певне майно, на яке в

разі порушення боржником зобов'язання кредитор може звернути стягнення; по-друге, кредитор-заставодержателю дається можливість задовольнити свої вимоги переважно перед іншими кредиторами боржника.

Захист порушених прав кредитора завдяки заставі виділяється своєю надійністю з огляду на речовий характер останньої. Вартість заставленого майна, як правило, перевищує розмір боргу за забезпеченим заставою зобов'язанням. Застрахувавши заставлене майно на випадок його загибелі, кредитор може бути впевнений, що в разі порушення боржником свого обов'язку за забезпеченим заставою договором він отримає виконання за рахунок заставленого майна, а також зможе стягнути неустойку, відшкодувати збитки, викликані реалізацією цього способу захисту.

У разі порушення боржником забезпеченого заставою зобов'язання кредитор ініціює звернення стягнення на заставлене майно. Звернення стягнення на заставлене майно здійснюється на підставі рішення суду або виконавчого напису нотаріуса, а також у позасудовому порядку.

Законодавче регулювання звернення стягнення на предмет застави, крім ЦК, міститься в законах України: «Про заставу» [2], «Про іпотеку» [3], «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» [4], «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» [5], «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» [6], «Про нотаріат» [7], «Про виконавче провадження» [8].

Найбільш повно залежно від виду майна – нерухоме або рухоме – питання звернення стягнення на заставлене майно врегульовані Законом України «Про іпотеку» щодо нерухомості й Законом України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» стосовно рухомого майна. Обидва закони встановлюють звернення стягнення на заставлене майно як на підставі рішення суду, так і в позасудовому порядку, встановленому зазначеними законами.

Судовий порядок передбачає реалізацію заставодержателем права звернути стягнення на заставлене майно шляхом подачі позову до суду. Звернення стягнення на заставлене майно на підставі рішення суду провадиться шляхом реалізації державним виконавцем майна на публічних торгах на підставі виконавчих документів.

У позасудовому порядку звернення стягнення на нерухоме заставлене майно (предмет іпотеки)

відбувається згідно з укладеним між іпотекодавцем та іпотекодержателем договором про задоволення вимог іпотекодержателя, який може передбачати передачу іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки в рахунок виконання основного зобов'язання або право іпотекодержателя від свого імені продати предмет іпотеки будь-якій особі на підставі договору купівлі-продажу в порядку, встановленому цим Законом (ст. 36 Закону України «Про іпотеку»).

Подібні положення щодо звернення стягнення на рухоме майно закріплені Законом України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» [9, с. 249].

Поняття права притримання, згідно з положенням ст. 594 ЦК, являє собою право кредитора притримати в себе річ боржника до виконання боржником зобов'язання щодо оплати цієї речі, відшкодування кредиторів пов'язаних із нею витрат та інших збитків або інших зобов'язань перед кредитором.

Отже, правова природа права притримання зумовлена тим, що кредитор, виконавши власний обов'язок за договором і чекаючи виконання зустрічного обов'язку від боржника, має право притримати в себе річ боржника, якою він правомірно володіє на підставі укладеного між сторонами договору, до виконання боржником порушеного зобов'язання. Як бачимо, право притримання має захисну спрямованість. Воно «запрацює» тільки в разі порушення боржником зобов'язання перед кредитором, у зв'язку з чим кредитор набуває право не виконувати свого обов'язку щодо передання речі боржникові або вказаній ним особі до виконання порушеного зобов'язання, захищаючи в такий спосіб свої інтереси.

Для виникнення в кредитора права притримання необхідна одночасна наявність певних умов: по-перше, притримання можливе лише стосовно чужої речі, тобто речі, на яку право власності належить іншій особі, а не кредитору, притримання кредитором власної речі неможливе; по-друге, така річ повинна знаходитися у володінні кредитора; по-третє, кредитор має володіти річчю на законній підставі; по-четверте, кредитор має право притримувати річ боржника, якщо інше не встановлено домовленістю сторін у договорі.

Єдиною підставою виникнення права притримання є невиконання боржником у строк зобов'язання: 1) щодо оплати речі; 2) щодо відшкодування кредиторів пов'язаних із річчю витрат та інших збитків; 3) щодо інших вимог кредитора.

Науковцями відмічається захисна спрямованість права притримання. Зокрема, І.О. Дзера та Т.М. Карнаух підкреслюють, що «врахування прав та обов'язків суб'єктів притримання є необхідною умовою ефективного захисту законних інтересів кредитора та дотримання прав боржника» [10, с. 178]. Н.С. Кузнецова та Т.В. Боднар саме захист прав кредитора в разі порушення боржником основного зобов'язання визначають як мету притримання [11, с. 418].

Застосовуючи право притримання, кредитор захищає свої права і спонукає боржника до виконання порушеного ним зобов'язання, адже, щоб отримати свою річ, боржник повинен виконати дії, які становлять зміст порушеного ним зобов'язання. І це він зробить якнайшвидше, якщо йому ця річ дійсно необхідна [12, с. 2]. Тому захисний ефект права притримання прямо пов'язаний із потребою боржника в певній речі.

Якщо ж право притримання не призведе до виконання зобов'язання боржником, то, згідно з положенням ст. 597 ЦК, вимоги кредитора задовольняються з вартості речі, яка притримується.

Отже, захист порушених прав кредитора завдяки притриманню охоплює як а) здійснення ним дій щодо безпосереднього притримання речі боржника, так і б) можливість задоволення своїх вимог за рахунок цієї речі, якщо її притримання не досягло своєї мети – виконання боржником порушеного зобов'язання.

У сучасній літературі з приводу названих правомочностей кредитора триває дискусія щодо природи права притримання. Одні дослідники вважають притримання мірою оперативного впливу [13, с. 104–132], інші – видом забезпечення виконання зобов'язання [14, с. 144; 15, с. 59–64]. Висловлено й думку про існування самостійних способів захисту: права кредитора притримувати річ боржника (ст. 594 ЦК), що є мірою оперативного впливу, і задовольнити свою вимогу за рахунок звернення стягнення на притриману річ (ст. 597 ЦК) – вид забезпечення виконання зобов'язання [16, с. 6]. При цьому безспірним є те, що виникнення права притримання в кредитора зумовлено виключно порушенням зобов'язання боржником, а його реалізація кредитором здійснюється з метою захисту порушених прав.

Закріпивши реалізацію прав кредитора за притриманням у ст. 597 ЦК «Задоволення вимог за рахунок речі, яку притримує кредитор», законодавець установив, що вимоги кредитора, який притримує річ у себе, задовольняються з її вартості відповідно до ст. 591 ЦК. Тлумачення

ст. 591 ЦК означає можливість кредитора задовольнити свою вимогу завдяки притримуваній речі боржника лише шляхом її продажу з публічних торгів, оскільки в ст. 597 ЦК законодавець застосовує слова «з її вартості відповідно до статті 591 ЦК», а ст. 591 ЦК закріплює реалізацію предмета застави шляхом його продажу з публічних торгів. Т.М. Карнаух правильно наголошує, що положення ст. 597 ЦК «суворо обмежують порядок задоволення вимог кредитора з вартості речі, що ним притримується, виключно тим порядком, який встановлено ст. 591 ЦК, положення якої врегульовують лише питання щодо реалізації предмета застави на прилюдних торгах. Отже, за буквальним змістом ст. 597 ЦК вимоги кредитора, який притримує річ у себе, можуть бути задоволені з її вартості лише шляхом продажу цієї речі з публічних торгів» [17, с. 430]. Висловлена думка поділяється й іншими науковцями. Так, І.Й. Пучковська підкреслює: «Оперативна природа притримання обумовлює задоволення вимог кредитора виключно в судовому порядку шляхом продажу

з публічних торгів» [9, с. 253]. Отже, недоговірний характер виникнення права притримання обумовлює звернення стягнення на притримуване кредитором майно боржника виключно в судовому порядку за правилами, встановленими законодавцем для застави.

Висновки. Отже, реалізація кредитором права застави та права притримання, що відбувається тільки в разі порушення зобов'язання боржником, здійснюється з метою захисту порушених прав кредитора та передбачає одержання задоволення завдяки заставленому (як спеціально виділеному із цією метою боржником чи майновим поручителем) майну або майну боржника, яке притримує кредитор. З огляду на наведене, вважаємо, що реалізація кредитором права застави та права притримання за своєю природою являє собою способи прав кредитора та правові наслідки порушення зобов'язання. Пропонуємо доповнити закріплені законодавцем у ст. 611 ЦК перелік правових наслідків порушення зобов'язання такими, як звернення кредитором стягнення на заставлене та притримане майно.

Список літератури:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
2. Про заставу : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2654-XII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 47. Ст. 642.
3. Про іпотеку : Закон України від 5 червня 2003 р. № 898-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 38. Ст. 313.
4. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень : Закон України від 18 листопада 2003 р. № 1255-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 11. Ст. 140.
5. Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю : Закон України від 19 червня 2003 р. № 978-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 52. Ст. 377.
6. Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати : Закон України від 19 червня 2003 р. № 979-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 1. Ст. 1.
7. Про нотаріат : Закон України від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.
8. Про виконавче провадження : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 30. Ст. 542.
9. Пучковська І.Й. Теоретичні проблеми забезпечення зобов'язань : монографія. Харків, 2017. 472 с.
10. Цивільне право України. Особлива частина : підручник. 3-тє вид., переробл. і допов. Київ, 2010. 1176 с.
11. Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар / за ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. Київ, 2004. 928 с.
12. Белов В.А. Новые способы обеспечения исполнения банковских обязательств. *Бизнес и банки*. 1997. № 45. С. 2.
13. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав. Москва, 2000. 411 с.
14. Сарбаш С.В. Право удержания как способ обеспечения исполнения обязательств. 2-е изд., испр. Москва, 2003. 251 с.
15. Єфімов О., Гулик А. Забезпечення виконання зобов'язань. *Бухгалтерія*. 2004. № 44. С. 59–64.
16. Пучковська І.Й. Теоретичні проблеми забезпечення зобов'язань : автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Харків, 2018. 42 с.

17. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). Харків, 2012. Т. 7 : Загальні положення про зобов'язання та договір / за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. 736 с.

Puchkovskiy S.V. THE PURPOSE AND GROUNDS OF THE REALIZATION BY THE CREDITOR OF THE RIGHT OF PLEDGE AND THE RIGHT OF WITHHOLDING

The article is devoted to the problem of realization by a creditor of the right of pledge and the right of withholding as legal consequences of violation of the agreement and ways of protecting the violated rights of the creditor in a contractual obligation. The author emphasizes that the only possible grounds of the realization by creditor of the right of pledge and the right of withholding is violation of a contractual obligation by the debtor, and the purpose is to protect the creditor's violated rights.

Considering the realization by the creditor of the right of pledge and the right of withholding among the legal consequences of violation of the obligation, the author expresses the thought concerning the addition of an open list of legal consequences of violation of the obligation enshrined by the legislator in Art. 611 of the Civil Code of Ukraine, the legal consequences of a breach of a contractual obligation, such as the foreclosure of a pledged or withholding property.

It is given attention to the fact that the foreclosure of the mortgaged and withheld by the creditor the debtor's property are the most effective ways to protect the rights of the creditor. Due to the pledged or withheld property, the creditor's claims are met in full, determined at the time of actual satisfaction, including interest payment, forfeit, compensation for losses incurred by the violation of the obligation, necessary expenses for the maintenance of the mortgaged (withheld) property, as well as expenses incurred in connection with the filing of the claim, unless otherwise specified by the agreement.

It is emphasized that the law provides both a judicial procedure for foreclosure on the mortgaged property and extrajudicial. The judicial procedure provides for the pledger's application to the court to sue on the foreclosure on the object of pledge; determination by the court of the method of realization of the object of pledge. Foreclosure on pledged property in an extrajudicial manner occurs through the conclusion between the pledger and the creditor as a pledgee of the agreement on satisfaction of the creditor's claims. The parties may agree to transfer to the creditor the title to the object of the pledge at the expense of the main obligation fulfillment or on the creditor's sale of the mortgaged property from his own name, to any person on the basis of the contract of buying and selling.

Taking into account the non-contractual nature of the right to withholding of the foreclosure on the withheld property by the creditor, the debtor's property takes place exclusively in court according to the rules established by the legislator for the pledge.

Key words: *right of pledge, right of withholding, legal consequences of breach of contract, protection of creditor's rights.*